

Morfologia ideologiilor moderne din România (II)

Victor Rizescu, *Ideology, Nation and Modernization. Romanian Developments in Theoretical Frameworks*, Editura Universității din București, București, 2013, 273 p.

Victor Rizescu, *Development, Left and Right: Ideological Entanglements of Reformist Projects in Pre-communist Romania*, Editura Universității din București, București, 2018, 308 p.

Victor Rizescu este probabil cel mai valoros istoric al ideilor politice și sociale românești din prezent. Întinderea studiilor sale se suprapune pe cea datorată lui Zigu Ornea, cu deosebirea că Victor Rizescu caută sinteze și rupturi ideologice, diversitatea originală mai degrabă decât subsumarea sub câteva categorii generice și, în plus față de istoricul intelectual Zigu Ornea, izolat ca trimiteri în spațiul critic românesc, acesta ranforsează exegeza sa multiplă în bibliografia academică globală existentă pe Europa de Est, avându-l ca mentor pe istoricul polonez Andrej Walicki. Și, totuși, dacă Zigu Ornea pactizează subiacent în istoriile sale cu o perspectivă vagă de stânga marxistă înainte de 1989, asumată cel mai pregnant în *Opera lui Constantin Dobrogeanu-Gherea*, pentru ca, după căderea regimului ceaușist, aceasta să dispară sau să fie imposibil de detectat, Victor Rizescu scrie din punctul de vedere al unui liberalism secular, deschis modernității industriale și postindustriale, pentru care valoarea supremă o reprezintă individualismul, protejat de un stat de drept liberal care înțelege urgența, codificând-o legal, de a redistribui averea colectivă către clasele sau grupurile sociale defavorizate. Este ceea ce am numit în altă parte sub denumirea de „liberalism nouăzecist” în Europa, cu toate că mai just ar fi să ne referim la un liberalism postcomunist în Europa de Est asociat nu Partidului Republican neoconservator și neoliberal, ci Partidului Democrat din SUA, în etapa istorică clintoniană când acesta din urmă încă mai propunea politici sociale credibile cu efect pozitiv în viața celor mai săraci dintre americani.

În orice caz, Victor Rizescu nu recuperează altfel decât cu distanță critică majoritatea curentelor de idei din România precomunistă, însă aceasta este una subsumabilă liberalismului social pe care autorul și-l revendică conștient din capul locului. Beneficiile acestei perspective sunt majore, iar limitările sale, la care vom face trimitere pe parcurs, sunt pe măsură. Întâi de toate, tabloul ideologic precomunist, expus sinoptic și ordonat sincronic-diacronic, se prezintă astfel, dacă l-am înțeles corect pe Victor Rizescu: liberalismul pașoptist este un curent ideologic inspirat deopotrivă din principiile Revoluției Franceze și de la un naționalism civic francez, pe care se grefează un naționalism cultural local, autolegitimator pentru elite (mai ales pentru boierimea inferioară) și fragmente disparate de socialism utopic (prin scrierile lui Nicolae Bălcescu). Acest liberalism devine de stat după 1859 și 1866, iar, din pricina reformelor semnificative care au loc între 1848 și 1866, forțele de opoziție creează alternative discursive solide. Marea boierime nu se opune modelului liberal decât în materie de politică economică, temperarea reformei agrare și opoziția față de eventuala industrializare a României fiind principalii săi piloni de rezistență frenatoare. *Junimea* este răspunsul cel mai încheșat ideologic al partidei conservatoare, această grupare de idei, în ciuda cosmopolitismului afișat, mizând pe un naționalism organic și pe starea materială reală a poporului român (filiera intelectuală a *istoricismului* german este prezentă aici), junimiștii impunând un model de evoluție graduală, de reformism lent spre o societate de clase modernă (în fundal, modelul britanic coexistă cu cel german), îndreptat direct împotriva oricăror forme de socialism și republicanism ale păturilor medii, subdezvoltate și subreprezentate politic în regatul României. De cealaltă parte, valorile liberalilor de la 1848 se pierd în cadrul Partidului Național Liberal (1875), care devine un partid oligarhic, corupt și naționalist, contrar reformelor industriale moderne până la 1914, și care, în plus, se face vinovat pentru crearea unei pături de mijloc atipice, firave și nefirești pentru o societate modernă pe model vestic: birocrația de stat. În loc de negustori, mici industriași, proprietari de mine, ateliere, fabrici și uzine, PNL-ul de dinainte de 1914 inaugurează o clasă de bugetofagi, aservită politic partidului. Critica acestui sistem de stat nonliberal provine din mai multe direcții, contradictorii ca propuneri salvatoare finale: din partea *Junimii*, cel mai vocal gânditor antimodern, antiliberal, antisemit și de un naționalism care recuperează utopic un ev mediu țărănesc de aur este Mihai Eminescu, cel care lansează tradiția ideilor de dreapta în cultura română. Din rădăcina eminesciană cresc câteva tulpini ideologice locale: naționalismul antisemit conservator al economistului A. C. Cuza (și al asociațiilor săi de idei de după 1930, deja cu toții fasciști), naționalismul conservator, „sămănătorist”, al istoricului Nicolae Iorga (inspirat de o feudalitate a stărilor sociale armonioase, provenită de la ambivalentul Nicolae Bălcescu) și, mai târziu, legionarismul interbelic. După

1880, socialismul lui Constantin Dobrogeanu-Gherea și al colaboratorilor de la revista *Contemporanul* critică aceiași birocratie de stat parazitara, „superpusă”, iar, mai târziu, începând cu anul 1900, Dobrogeanu-Gherea își concentrează tirul critic împotriva sistemului hibrid, agraro-capitalist, supranumit „neoiobăgie”, care se dezvoltase după 1863 în România. Soluția consta în dispariția statului care sprijinea acest regim de producție exploatare și deficitar, în vederea înlocuirii sale cu o ordine politică care să sprijine, dar nu să provoace, industrializarea țării și dezvoltarea „liberală” a capitalismului la gurile Dunării. Socialismului gherist prevede întâi etapa unui capitalism matur, occidental, până la înfăptuirea trecerii la noul mod de producție. Nu este clar dacă această transformare sa va realiza pe calea brutală a revoluției armate sau cea pașnică a eforturilor reformiste parlamentare. Urmând socialismului doctinar, Constantin Stere oferă, puțin după 1890, o critică poporanistă, de inspirație narodnică, a acelorași probleme observate de ceilalți ideologi, doar că Stere își pune încrederea într-o democrație parlamentară în care partidul țărănesc să fie cel predominant, societatea românească urmând să se dezvolte în continuare agrarian, dar pe calapodul unei economii agrare moderne, bazat pe ferme medii și mari, nu pe subzistența dintr-o singură gospodărie arhetipală, în care proprietarii să fie țărani prosperi cu drept de vot. Conservarea modernizatoare a populației agricole intră ca deziderat politic de viitor în proiectul poporanist al lui Constantin Stere. Este limpede că programul politic al lui Constantin Stere, fără succes în cadrul Partidului Național Liberal înainte de 1914, partid din care intelectualul basarabean a făcut parte, devine platforma de bază a Partidului Național Țărănesc în 1926, cu amendamentul că naționalismul ardelenesc al lui Iuliu Maniu colorează proiectul poporanist inițial. Acestea sunt curente de idei fundamentale din România de până la 1914. După război, conservatorismul latifundiar încetează să mai joace un rol important în România ca doctrină vitală de idei. Liberalismul pașoptist este apărut tangențial în scrierile lui Dumitru Drăghicescu și Henric Sanielevici, deși primul este un naționalist moderat, inspirat de idei socialiste, iar ultimul, cu origini intelectuale în poporanism, afirmă o politică economică de dezvoltare liberală a țării, fără ingerințe și distorsiuni etatiste. Înainte de ei, doar istoricul A. D. Xenopol pleda într-o oarecare măsură pentru principiile economice ale liberalismului *laissez-faire*. Un proiect similar, dar mai sărac în plan economic și social, însă bogat ca referință mentalitară sau ca istorie a culturii publice educate, propune Eugen Lovinescu, deși Victor Rizescu opinează că este pripit să vedem în teoria acestuia a sincronismului o pledoarie pentru piața liberă și dezvoltarea unei sfere publice liberale. Mai mult de atât, Eugen Lovinescu favorizează indirect, prin neintervenție critică, politicile P.N.L.-ului, partid de guvernământ care vine în continuarea practicilor de guvernare abuzive de până la 1914 atunci când obține pentru prima oară

puterea în 1922. Cel mai înfocat susținător al partidului P.N.L. interbelic, care nu are nimic în comun nici cu acela occidental, nici cu cel în numele căruia scriu Dumitru Drăghicescu și Henric Sanielevici, este Ștefan Zeletin din *Neoliberalismul și Burghezia română*. Zeletin, deși este asociat cu categoriile etapelor de dezvoltare marxiste (mai precis cele ale austromarxistului Rudolf Hilferding) și cu istoria capitalismului în cheia operei teoretice a economistului Werner Sombart, caționează atât trecutul oligarhiei liberale (și clasa „parazitară” de funcționari pe care aceasta a înființat-o și perpetuat-o), cât și proiectul de industrializare prin intermediul statului, al barierelor protecționiste și al unei elite dependente de finanțele publice pe care-l preamărea P.N.L.-ul în etapa sa interbelică. Cinismul lui Ștefan Zeletin și modul în care se folosește de marxism ca umbrelă pentru justificarea practicilor clasei dominante din spatele P.N.L. vor fi analizate de Ștefan Voinea și Lotar Rădăceanu în scrierile lor, amândoi discipoli ai socialismului gherist. Odată cu anii 1930-1938, forțele de extremă dreapta reușesc să-și impună discursul pe ordinea de zi a subiectelor dezbătute în România, liberalismul dispărând în anumite poziționări legate de proiectul economiei corporatiste, care nu a fost, cel puțin la începuturi, unul fascist. Ultima voce, care încheie periplul interpretării modernizării românești, este cea a lui Lucrețiu Pătrășcanu, pe care Victor Rizescu îl asociază cu kominternismul rigid și cu vulgata marxist-leninistă din anii 1950-1989. *Grosso modo*, acestea ar fi încadrările și delimitările lui Victor Rizescu. Pe de o parte ne confruntăm în spațiul românesc cu un liberalism diluat, specific est-european, pe care se grefează un partid puternic pseudoliberal, dar cu un lung și influent parcurs guvernamental, din care nu avem prea mult de recuperat după 1989, pe de altă parte, socialismul marxist, deși utopic și totalitar, căci dezalienant, în esență, este util ca metodă euristică de a investiga modernizarea țărilor dependente, periferice ale pieței globale. Marxismul poate funcționa modernizator în țările înapoiate economic doar la nivelul luptelor culturale și academice. La mijloc ne lovim de o plajă largă de naționalisme conservatoare, oscilând de la iorghism până la legionarism.

În cele ce urmează vom investiga această tramă ideologică întinsă și sinuoasă, făcând trimitere punctual la două cărți ale lui Victor Rizescu: *Ideology, Nation and Modernization. Romanian Developments in Theoretical Frameworks* (2013) și *Development, Left and Right: Ideological Entanglements of Reformist Projects in Pre-communist Romania* (2018). Cele două volume sunt rezultatul îmbunătățirii unor articole științifice publicate în prealabil. De asemenea, *Ideology, Nation and Modernization* din 2013 comunică tematic, fără a se suprapune, cu cartea *Canonul și vocile uitate* din 2015, la fel cum

Development, Left and Right din 2018 inspiră conținutul din *Statul bunăstării pe filiera românească* din 2019.

În primul capitol din *Ideology, Nation and Modernization* Victor Rizescu tematizează narațiunea periferiei, a statelor în curs de dezvoltare, legate structural de centrul capitalist (situat pe cele două maluri ale Atlanticului) în evoluția lor modernizatoare. Raportul centru-periferie este considerat unul de inspirație marxistă, în pofida faptului că Victor Rizescu îl apreciază ca util nu numai pentru dinamica intelectuală a periferiilor, ci și pentru diversitatea ideologică cu care acestea reflectă influențele discordante ale centrului. Dacă dezvoltarea este una organică în centru, statul impulsionează progresul în periferie, hipertrofierea acestuia având scopul ori să producă modernitate, ori să propună un model diferit, specific, alternativ al elitelor locale la presiunile centrului capitalist. Istoriografia românească, dar nu numai, a respins raportul centru-periferie ca unul fezabil, motivul fiind adesea cel naționalist sau legat de o aculturație proprie și independentă (V. Rizescu, 2013, pp. 45-46). Al doilea capitol din volum discută subiectul dificil al naționalismului civic (vestic, în special american și francez) și cel al naționalismelor etnocentrice (non-vestice, cel german și cel japonez mergând până la deznodământul fascist). Un oarecare colonialism ideologic se interpune între cele două tipuri structurale de naționalism politic, motiv pentru care Victor Rizescu distinge în favoarea unui naționalism cetățenesc care subzistă și în estul Europei. De asemenea, civismul liberal, deși contractualist și clădit pe o interpretare legalistă a vieții sociale, nu exclude un devotament național de factură etnică. Distincția civic-etnică este văzută ca un dublet în cazul statelor est-europene (V. Rizescu, 2013, p. 75). Se poate spune că tocmai slăbiciunea instituțiilor în societățile est-europene, pe fondul unei prăpastii acute între clasele sociale, a dăunat civismului în România și țările limitrofe. În capitolul al treilea, istoricul ideilor elaborează pe seama semnificațiilor date marxismului în diferitele curente de gândire românească. Ruptura se produce între versiunea de marxism kominternist al lui Lucrețiu Pătrășcanu și cea în principal gheristă pe tema naturii elitei capitaliste din România. Pentru Lucrețiu Pătrășcanu aceasta este una tipică țărilor subdezvoltate, dar nu mai puțin capitaliste. Aici trebuie amintit că studiile de după 1944 ale lui Lucrețiu Pătrășcanu nu sunt, cum crede Victor Rizescu, tributare nici unui ucuz moscovit, ci serios încadrate în disputele de idei locale. Pătrășcanu demonstrează că existența unei piețe naționale, cuplate la fluxurile comerciale vestice, în România s-a extins pe parcursul secolului al XIX-lea, doar că sursa principală de export a fost întâi cerealele, apoi petrolul pentru perioada interbelică. Subdezvoltarea României se prezintă, prin urmare, ca una paradigmatică pentru marginile sistemului pieții mondiale, cu nimic diferită de alte zone din America de Sud sau Asia de Sud-Est de pe atunci, dar, odată procesul modernizării declanșat, piața internă

românească capătă propria sa configurație autonomă, indiferent de relațiile de dependență față de bunurile manufacturate vestice (V. Rizescu, 2013, p. 107). Pe de altă parte, specificitatea modelului neoiobăgist îl îndeamnă pe Victor Rizescu să stabilească în opera lui Dobrogeanu-Gherea o versiune marxistă extrem de originală, ceea ce acesta a și fost, dar rămânând la fel de ortodox marxist ca majoritatea intelectualului marxiști din Internaționala a II-a. Teoria lui Dobrogeanu-Gherea nu pretinde că semifeudalismul capitalist din România este un mod de producție intermediar sau o anomalie care infirmă teoria economică marxistă. Statul parazităromânesc confirmă slăbiciunea oamenilor de afaceri români în ansamblul relațiilor lor comerciale europene, dar negustorii de cereale acționează conform cererii și ofertei regionale sau, uneori, globale. Până și Constantin Stere asimila agrarianismul unei formule sociale dezvoltate în cadrul acelorași legi ale pieței, în care dezechilibrul comercial și de dezvoltare a factorilor de producție primează. De aceea, respingem aprecierea că în România capitalismul nu era doar slab, ci de o natură inautentică, specifică locului – dezvoltarea pieței mondiale este *in sine* inegală și contradictorie (V. Rizescu, 2013, p. 94). Eforturile lui Victor Rizescu merg în direcția neutralizării considerațiilor marxiste din scrierile social-democratului Dobrogeanu-Gherea și narodnicului Stere, dar ambii gânditori rămân inspirați major din marxism, pe care nu-l denaturează în interpretare, ci, cel mult, în privința promisiunilor sale emancipatoare de viitor. De altminteri, poporanismul este un răspuns în cunoștință de cauză dat marxismului, după cum Dobrogeanu-Gherea rămâne până la moarte un marxist social-democrat tipic. Oligarhia birocratică antiliberală, pe care Zeletin o aservește proiectului său de modernizare a națiunii române prin mijloace etatiste, de economie dirijată din centrul politico-administrativ, nu este cu siguranță adepta liberalismului de piață hayekian, dar liberalismul clasic de piață tocmai suferise schimbări majore după ce Germania ridicase o industrie uriașă cu ajutorul statului centralizat prusac între 1871-1914, Marea Britanie controla politic schimburile comerciale din cadrul Imperiului său până la 1914 (și mult dincolo de această dată, schimbul din interiorul Imperiului este reglat la Londra), Franța încercând să stabilească același control politic al elitelor sale economice în coloniile africane. Oligarhia de stat românească nu este o clasă socială în sine, ci rezultatul unei alianțe politice între câțiva industriași, mari proprietari agricoli și o pătură medie de angajați la stat care lucra pentru interesele celor de mai sus, totul sub egida modernizatoare a statului-națiune industrializat. În capitolul al patrulea, dezbateră centră-periferie este reluată la un nivel superior. Din nou, ceea ce se prefigurează este critica, de pe poziții liberale, a birocrăției oligarhice, anticapitaliste, din țările marginale, subdezvoltate. Victor Rizescu se confruntă cu două probleme insondabile fără o aplicare adecvată a istoriei economiei globale și a legităților pieței: în primul rând că organismul

statal generic a participat masiv la dezvoltarea organică a capitalismului în centru (Statele Unite, Imperiul Britanic, Franța, Germania etc.), aceasta nefiind niciodată exclusiv o chestiune a raporturilor libere de negociere dintre diverși capitaliști, și, în al doilea rând, statul-național estic, în speță cel românesc, a încercat – cu reușite limitate și ratări apreciabile – să dinamizeze o piață locală în care capitalistul român, suferind de pe urma competiției mărfurilor occidentale sau a prezenței deja pe piața națională a capitalului străin, nu se putea dezvolta coerent, în sensul în care succesul său personal să permită, în timp, întărirea instituțiilor de stat ca relee de civilizație educațională, medicală și socială națională. Despre ce vocație capitalistă a claselor urbane se poate vorbi în România precomunistă în condițiile în care exportul de cereale sau resurse naturale brute asigurau singura sursă de comerț apreciabilă în balanța comercială, veșnic negativă, a României cu Occidentul? Aceasta era poziția alocată țării în ansamblurile productive și comerciale mondiale. Pe fondul protecționismului din anii 1930-1940 la nivel global, nu e greu să ne imaginăm de ce și cum s-a ajuns la abandonarea unui liberalism economic care nu funcționase niciodată favorabil pentru țărănimea est-europeană de până atunci. Oligarhia birocratică de care se plâng Dobrogeanu-Gherea, Zeletin și Rădăceanu, deși pe game diferite, este rezultatul unei societăți anemice economic și a unui stat amorf. Situația s-a repetat din nou după 1990, doar că de această dată piața internă a României s-a format aproape exclusiv din injecția de capital financiar străin și, după anul 2000, prin pătrunderea capitalului productiv occidental și integrarea țării în Uniunea Europeană în 2007, România redevine marginea subdezvoltată a Europei, numai că acum elitele locale, legate ombilical de instituțiile Uniunii Europene și de aportul capitalului german, austriac și francez pe piața națională (a se vedea Florin Georgescu, *Capitalul în România postcomunistă*, Editura Academiei, 2019, secțiunea de concluzii din volumul al treilea), nu își pot asuma prea multă responsabilitate pentru o stare de fapt pe care nu o mai pot influența decât într-o măsură scăzută. Capitolul al cincilea reia tematica liberalismului inautentic, dacă putem spune așa, cel în care Eugen Lovinescu și Ștefan Zeletin sunt protagoniști. Ideea că Zigu Ornea i-ar fi clasicizat pe cei doi fiindcă se aflau la mijloc de drum între un liberalism occidental dezvoltat și marxismul oficial din epoca Ceaușescu sună extrem de seducător ca soluție istoriografică, doar că această clasicizare nu este una tocmai reală, dacă mergem dincolo de opera lui Zigu Ornea: Eugen Lovinescu a fost reconsiderat ca fiind eminent criticul literar canonic al modernității literaturii române în anii 1960 (mai ales prin scrierile criticului Eugen Simion), lucrarea sa ideologică de frunte, *Istoria civilizației române moderne*, publicată într-o ediție cenzurată înainte de 1989, neavând cine-știe-ce efect în disputele culturale ale anilor 1970-1989. Nimeni nu și-a revendicat lovinescianismul ca mod de protest împotriva sau ca

alternativă politică a regimului și nu cunoaștem vreo redacție de revistă culturală în care să se fi scris în spiritul *sociologic* al lui Eugen Lovinescu, orientarea spre Occident împlinindu-se mai degrabă pe filiera junimistă clasică, Titu Maiorescu figurând ca exponent simbolic al reconectării cu lumea vestică, soluția optimă la cea sovietică din anii 1950. Cât despre Ștefan Zeletin, apologetul P.N.L. din anii 1920-1930, e suficient să ne amintim că operele sale ideologice majore au revăzut lumina tiparului abia după 1989, într-un context diferit, ideile sale liberale necontribuind cu nimic la formarea unei platforme ideologice noi. Dimpotrivă, consensul neoliberal pentru piața dereglementată a atins punctul maxim de monopol intelectual în România în anul 1996, scăzând doar în intensitate de atunci încolo (ceea ce nu exclude revirimente de viitor). Revenind la perioada interbelică, Victor Rizescu subliniază continuitatea liberală genuină pe linia A. D. Xenopol – Dumitru Drăghicescu – Henric Sanielevici. În ultimul volum al cărții de față, Victor Rizescu reface tipologia despre care am discutat în primele pagini ale acestui studiu: stânga în România precomunistă se articula principial în funcție de crezul în democrația de masă, secularism și economie de piață deschisă, în vreme ce dreapta adopta varianta elitism antidemocratic, naționalism și tradiție religioasă și economie protecționistă, etatistă etc. (V. Rizescu, 2013, p. 208). Centralitatea liberalismul secular este calea pozitivă pentru care scrie exegetul Victor Rizescu, reprezentată de gânditorii enumerați mai sus, cu toate că socialistul Gherea punctează la toate capitolele în acest registru, inclusiv în privința economiei de piață dezvoltate. Un alt filon liberal este cel descoperit de Victor Rizescu în jurul revistelor *Curentul nou* (1905-1906, Galați, 1920 – București) și *Libertatea economică, politică, socială, culturală* (1933-1940, București), unde se remarcă Henric Sanielevici, Ștefan Antim, George Strat etc. *Ideology, Nation and Modernization* se încheie cu o incursiune comparativă în tradițiile de gândire similare din vecinătatea României, conservatorismul naționalist marcat identificându-se în Ungaria încă din perioada dualismului imperial, naționalismul romantic întâi liberal și apoi conservator în Polonia, țărănismul în Bulgaria, slavofilism și liberalism occidental în Serbia. Bătăliile ideologice ruse, având o relevanță mai mare în lumina Revoluției Bolșevice, s-au studiat mai serios și aplicat în Occident decât cele ale țărilor est-europene. Un anume continuum ideologic se poate observa între societățile din apus spre cele din răsărit: cu cât o societate se află mai aproape de centrele de iradiere ale capitalismului, cu atât vorbim de o tradiție secularizată de gândire politică mai accentuată. Conservatorismul se potrivește ca o mânășă înapoierii precapitaliste sau în curs de integrare incipientă în piața globală.

În cartea din 2018, *Development, Left and Right*, Victor Rizescu avansează în istoria sa a ideilor socio-politice românești. Prima parte este dedicată variantelor de liberalism românesc occidental, formulate întâi în

cărțile lui Dumitru Drăghicescu, cel care elaborează un program național social-liberal care încapsulează lecția socialistă. Drăghicescu scrie în anii 1920, iar perspectiva sa alege să meargă pe calea de mijloc dintre bolșevism și liberalismul clasic, conform credinței că libertatea nu se poate dezvolta decât pe fundalul unei justiții sociale reale. Un anume creștinism difuz se observă în pledoaria democratică a lui Drăghicescu, cel care nu respinge capitalismul modern, dar care înțelege totodată necesitatea unor politici sociale de stat, proto-keynesiene, așa cum le-am zice astăzi. Taxarea progresivă și proprietatea comună a marilor companii din economie, dar nu și a celor de dimensiuni reduse, sunt alte vederi împărtășite de Drăghicescu. Prin contrast, Zeletin scrie în calitate de avocat din oficiu al plutocrației de stat a P.N.L.-ului, în care întrevide singurul curs natural, deși brutal pentru clasele de jos și nu tocmai legalist în sine, de evoluție a societății românești. Drăghicescu apără libertatea personală a individului, Ștefan Zeletin laudă privilegiile elitei semi-autoritare, semi-parlamentare, etatiste și antisocialiste. Centralizarea capitalului în bănci și apariția unor monopoluri în industrie funcționau în favoarea neoliberalismului „mercantilist” zeletinian. D. Drăghicescu anticipează politicile sociale ale noului tip de stat social din S.U.A. anilor 1930 și din întreaga Europă Occidentală în anii 1950-1960. Socialismul liberal este studiat în capitolul al treilea. Țărănistul Virgil Madgearu pleda pentru o concepție economică semi-corporatistă și puțin colectivistă de „stat țărănesc”, invocând exemplul New Deal-ului american (V. Rizescu, 2018, p. 59). În acest context interbelic, partea a doua reinterpretează istoria corporatismului românesc, mișcare de idei larg dezbătute în anii 1930 și care este asociată până astăzi cu politica economică a regimurilor fasciste în Europa interbelică. Italia reprezintă cea mai fidelă aplicare a corporatismului, în timp ce Germania nazistă constituie o deviere de la principiile corporatiste. Corporatismul este probabil elementul cel mai dinamic și modernizator al curentelor de idei fasciste, dar și al regimurilor de extremă dreaptă din interbelic. În România, corporatismul este legat de cartea din 1934 Mihail Manoilescu, *Secolul corporatismului. Doctrina corporatismului integral și pur*, și de discipolul său I. Joldea-Rădulescu (V. Rizescu, 2018, pp. 100-101), alunecarea spre legionarism a acestora având loc târziu pe parcursul anilor 1930. Organizarea verticală pe bresle a muncitorilor și integrarea femeilor în politică sunt două mijloace de îmbunătățire a democrației reale, nu a celei corupte, parlamentare, „politicianiste”, din România. Tradiționaliști ortodocși ca Nichifor Crainic și legionari precum Mihail Polihroniade dezbăteau aplicabilitatea dirijistă a corporatismului în România la jumătatea anilor 1930. Înainte de Mihail Manoilescu, Nichifor Crainic susținea deja un stat „etonocratic” organizat corporatist în publicația *Calendarul* din anul 1932. Politicianul I. Constanțiu și alți publiciști de la *Lumea Nouă* discutau (de

exemplu, I. V. Gruia), totuși, despre corporatism ca un mecanism de temperare a unor politici capitaliste ultraliberale sau a unui capitalism disfuncțional. Ideologul I. D. Enescu scria pe larg despre înlocuirea partidelor politice cu organizații profesionale în cadrul unui stat corporatist (V. Rizescu, 2018, pp. 140-147) și publicistul fascist Grigore Forțu îmbrățișează aceeași organizare politică corporatistă (V. Rizescu, 2018, p. 149). Armonizarea economică a claselor sociale întru creșterea unității naționale este un deziderat corporatist repetat în luările de poziție corporatiste, cum ar fi cele ale ideologului fascist T. Rădulescu-Thaniir (V. Rizescu, 2018, pp. 182-186). Cu toate acestea, dictatura regală nu va legifera în spiritul corporatist de la gazetele *Drum nou*, *Calendarul* și *Lumea nouă* din anii 1930-1932. Câteva dintre ideile de participare a maselor la noul stat legionar sau fascist (imitând ordinea politică salarazistă din Portugalia) se regăsesc în intervențiile mai degrabă spiritualiste ale unor Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Traian Herseni, Ernest Bernea etc. Deși ideologia fascistă românească cunoaște latura sa antimodernă spre o trăire colectivă irațională, de factură creștin-ortodoxă, politicile de stat sunt inspirate din modernismul corporatist. În capitolul al cincilea, Victor Rizescu propunea ipoteza conform căreia, cel puțin la începuturi, corporatismul nu este fascist, ci liberal de stânga. Sincretismul ideologic al conceptului permite multiple întrebuințări (V. Rizescu, 2018, p. 212). În esență, doctrina corporatistă este varianta procapitalistă a sindicalismului de stânga care spera în naționalizarea sau în cooperativizarea mijloacelor industriale de producție. Publiciștii de la *Politica socială* sunt exemplificați în acest sens: D. R. Ioanițescu și D. R. Ioanițescu-Dere, Marco I. Barasch, V. M. Ioachim, Ștefan Mihăiescu etc. În capitolul al șaselea, corporatismul este, iarăși, judecat din punct de vedere fascist, acesta fiind corpusul de idei pe care legionarii, cuziștii sau carliștii îl reconsiderau ca sursă de legiferare în cadrul unui nou tip de organizare statală, modernă, integratoare și capitalistă. Italia mussoliniană iese în evidență ca idealul deja împlinit. Statul bunăstării fascist face parte din proiectul corporatist interbelic, iar legislația promuncă pe care și-o imaginau ideologii corporatiști comunică, în partea sa liberală, cu statul bunăstării occidental postbelic.

Abia în capitolul al șaptelea tendințele sunt unite într-o viziune de ansamblu. Mihail Manoilescu și Grigore Forțu făceau parte din două organizații corporatiste diferite, fondate în anii 1932-1933, în care se găseau reprezentanți ai profesiunilor libere sau ai gulerelor albe. Victor Rizescu își propune să aducă un plus de exactitate unor analize similare, realizate de teoreticianul corporatismului Gromoslav Mladenatz, cel care aprecia corporatismul ca prezent, în doze diferite, și în Italia fascistă, și-n Austria catolică, dar, deloc surprinzător, și în URSS. Corporatismul de stat implica dispariția conducerii de partid și a partidelor în general, păturile profesionale diverse formând și conducând de jos în sus statul în locul politicienilor de profesie. Ca atare,

corporatismul poate fi utilizat doar în parte în Italia fascistă, Austria catolică sau Rusia sovietică. Puterea politică ar fi trebuit să emane de la organizațiile corporatiste pentru ca statul să fie unul sub conducerea corporatismului, această a treia cale de organizare socială de mijloc a statului modern. Interesant este că pentru Gromoslav Mladenatz corporatismul este apreciat ca forma intermediară de economie de stat practică în URSS până la fondarea comunismului, deci una antiliberală și despotică la nivel de conducere politică, deși de viitor din punct de vedere al organizării economice. În ciuda acestei opinii sceptice asupra destinului corporatismului, Victor Rizescu insistă în a sugera analogii între corporatismul interbelic și așa-numitele „principii ale economiei compensatoare” (Walter Lipmann) sau ale „liberalismului constructiv” (Louis Rougier) (V. Rizescu, 2018, p. 279), semănând oarecum cu ordoliberalismul german postbelic, deși, după cum rezultă din cele mai multe teoretizări, corporatismul pare a fi, în cea mai mare măsură, politica de stat „revoluționară” și distinctă a ideologiilor fasciste care au bântuit Europa între 1920 și 1945.

Referințe

- Rizescu, V. (2013). *Ideology, Nation and Modernization. Romanian Developments in Theoretical Frameworks*. București: Editura Universității din București.
- Rizescu, V. (2018). *Development, Left and Right: Ideological Entanglements of Reformist Projects in Pre-communist Romania*. București: Editura Universității din București.

Dan Alexandru Chiță